

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

**„НЕИЗВЕСТНИЯТ“ ДЕТЕКТИВ НИК КАРТЕР,
ИЛИ АМЕРИКАНСКИЯТ ШЕРЛОК ХОЛМС В БЪЛГАРИЯ**

Ваня Якова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Тази публикация е опит чрез използването на дедуктивен анализ да се установи авторството на част от произведенията за известния в американската криминална литература детектив Ник Картер, появили се в България в началото на ХХ в. Анализът е извършен на базата на сравнение на заглавията на английски, френски и български език.

Ключови думи: България; криминален роман; детектив; Ник Картер; история на книгата; *dime novel*

Появата на разказа „Убийство на улица Морг“ на Едгар Алън По в средата на ХІХ в. бележи началото на детективските истории от модерен тип. Характерното за детективския поджанр на криминалната литература е присъствието на детектив – професионалист или аматьор, работещ в силите на реда или на свободна практика – разкриващ престъпления, които много често са свързани с убийство (Detective fiction). Някои от най-известните литературни детективи от края на ХІХ и началото на ХХ в. са Еркюл Поаро и мис Марпъл на Агата Кристи, Огюст Дюпен на Едгар Алън По, инспектор Мегре на Жорж Сименон, отец Браун на Г. К. Честъртън, Филип Марлоу на Реймънд Чандлър. Всички те могат да се отнесат към така наречения „класически криминален роман“, в който се разказва за „разследване на престъпление [...], в което разследващият [...] се доверява на своя интелект, на логическото си мислене, на способността си да анализира и свързва фактите и да изгражда стройни хипотези“, като по този начин стига до разкриване на извършеното деяние и залавяне на престъпника (Benbasat, 2011).

Несъмнено най-популярният литературен герой в този жанр е образът на създадения от сър Артър Конан Дойл детектив Шерлок Холмс, чиито дедуктивни способности граничат с фантастиката, а познанията му в различни области на науката и способността му да се преобразява от прост работник или бездомник до грохнала старица, му позволяват да разрешава дори и най-заплетените случаи. В България едва ли има любител на

криминалния жанр, който да не е прочел поне една от историите за този забележителен детектив, но малцина са онези, които са запознати с подвизите на американския му еквивалент – Ник Картер, който се появява на литературния небосклон година преди своя британски събрат. Докато творбите на сър Артър Конан Дойл за Шерлок Холмс се възприемат като класика в криминалния жанр и следователно – като висока литература, то произведенията за Ник Картер се класират в категорията на масовата литература, която разчита повече на простотата на сюжета и езика, бързото развитие на действието, преодоляването на различни препятствия, понякога граничещи с фантастиката, и са на ръба на човешките възможности, което по-скоро ги доближава до супергероите, отколкото до обикновените човешки същества. Вероятно еднопластовостта на този тип романи и липсата на дълбок психологизъм са сред нещата, които допринасят за тяхната популярност. Те дават на читателя онова, от което той, като консуматор, има нужда – илюзия, която го откъсва от еднообразието на ежедневието му и го въвежда в свят на приключения и преживявания, които нямат нищо общо с неговия собствен живот. От друга страна, доброто и справедливостта, независимо през какви изпитания преминават, накрая винаги побеждават и злите престъпници получават заслуженото си наказание.

Появата на този вид детективски истории в края на XIX в. се превръща в един вид социално явление и придобива широка популярност, първоначално в САЩ, след което превзема и Европа, въпреки че в България навлиза значително по-късно, отколкото в останалите европейски страни. Освен гореизброените характеристики на този вид литература, за нейното бързо разпространение допринася и фактът, че историите обикновено са кратки, публикуват се като подлистници във вестниците или като отделни брошури, а ниската им цена е едно от най-големите им предимства, тъй като ги прави достъпни дори за обикновения работник. Поради тази причина в САЩ те са познати като *dime novels*, тъй като всяка брошура/книжка струвала десет цента (*a dime*), във Великобритания ги наричали *penny dreadfuls* (всяка брошура струвала само едно пени), във Франция – *romans a quatre sous* (роман за четири су), а в Германия – *Groschenromane* (роман за десет пфенига) (Scolnik, 2010).

На 18 септември 1886 г. в списанието за истории *New York Weekly* („Ню Йорк Уикли“) на издателство *Street&Smith* („Стрийт&Смит“), което е специализирано в издаването на евтини книги с меки корици, списания, комикси и спортни годишници, излиза историята *The Old Detective's Pupil; or, the Mysterious Crime of Madison Square* („Ученикът на стария детектив, или мистериозното престъпление на Медисън Скуеър“¹), в която главен герой е младият детектив Ник Картер (Nick Carter) (Street&Smith). Първоначалната идея за този образ е на сина на един от собствениците на *Street&Smith* – Ормънд Г. Смит (*Ormond G. Smith*), който я споделя със своя братовчед Джон Ръсел Кориел (*John Russel Coryell*), работещ за

издателството в този момент. Кориел написва първите няколко истории – трилогия, в която последователно се разкрива образът на детектива. Историята придобива голяма популярност и кара издателите да обмислят пускането на серия от истории за приключенията му. Стремешът на авторите е да създадат типичен американски герой, който да се превърне в лесно разпознаваем и стереотипен образ. По този начин той приема ролята на архетип, използван при създадените по-късно литературни образи в този жанр, както в Америка, така и в Европа. Ник Картер е не само трениран и физически силен, но и добре образован и има достатъчно знания във всяка възможна сфера на познанието, която би могла да му бъде от полза при разрешаването на дадено престъпление – той познава в дълбочина естествените науки, владее чужди езици, има знания в областта на изкуството и психологията и използва всички познати за времето си технологии – автомобили, моноплани, дори притежава собствена яхта. Първокласен детектив, който се бори срещу злото не само в собствената си държава, но и в чужбина, и никога не се поддава на изкушения, като единствените му пороци са да изпуши някоя пура или да изпие чаша бира от време на време. И най-важното, той никога не използва неприлични думи! За разлика от своя британски еквивалент Ник има съпруга – Етел (*Ethel*), която през годините, поради недоглеждане на редакторите, бива преименувана на Едит (*Edith*) и според идеята на един от авторите бива убита на малко по-късен етап от развитието на историите. Той има и син Ралф (*Ralph*), който в последната част на трилогията е отвлечен и Ник трябва да отиде в далечни земи, за да го спаси (Nevins). Въпреки това много често Ник Картер е представян като „американския Шерлок Холмс“, независимо колко различни са двамата по отношение на поведението си, личния си живот, навиците и методите си на провеждане на разследванията.

Независимо от голямата си популярност в САЩ, както и появилите се първи преводи на някои от историите в Европа в самото начало на ХХ в. в държави като Германия, Франция и Русия, книгите за Ник Картер остават непознати за българския читател през цялото първо десетилетие на ХХ в. Въпреки че оригиналният език, на който са написани новелите, е английски, в България книгите влизат за първи път през френски, когато през 1911 г. В. Недев превежда и издава за библиотека „Съдебни процеси“ „*Делото Карутер или най-доброто дегизирване*“, както и „*Майстор престъпник или Жив заровен : [Из мемоарите на Ник Картер, прочут америк. дедектив]*“ (издадена през 1907 г. във Франция под заглавието *Un maître du crime, ou, L'enterré vivant*) (Cobiss, WorldCat). През 1912 г. Недев превежда и издава „*Мошеник в рокля : Из мемоарите на Ник Картер, прочут америк. дедектив*“ (издадена във Франция през 1907 г. със заглавие *Un maître-chanteur femelle*) (WorldCat). И трите книги са отпечатани в печатница „Гражданин“ в София.

Избухването на Балканските войни, а след това и на Първата световна война води до криза в българското книгоиздаване и съответно до

прекръстването на издаването на книгите за прословутия детектив. Завръщането на Ник Картер на нашия пазар става едва през 1921 г., когато, като част от поредицата „Цветна библиотека“, в брой № 7, бива публикувана историята със заглавие „Тайните на Индия: Факира любовник и убиеца лорд: Разказ на Ник Картер“. Въпреки изключително големия брой оригинални истории за американския детектив (няколкостотин до онзи момент) на българския пазар се появяват не повече от двадесет от тях в периода 1921–1922 г., в различни броеве на „Цветна библиотека“. Информация за това чии преводи са, кой е авторът или в коя печатница са отпечатани, почти липсва (Cobiss).

Интересното в случая е, че в нито една от излезлите в България книги за Ник Картер не е упоменато името на автора. Вероятно това се дължи на факта, че след големия успех, който имат разказите за детектива в родната си Америка, търсенето на нови и нови истории нараства неимоверно и много скоро за Джон Ръсел Кориел се оказва непосилна задачата да съчинява нови приключения в такива кратки срокове, тъй като той пише и други новели под псевдонима Берта М. Клей (*Bertha M. Clay*) за *Street&Smith*, и това налага да прехвърли правата на историите за детектива на други автори. Използваният от него в началото псевдоним Никълъс/Ник Картер (*Nicholas/Nick Carter*) се превръща в запазена марка на издателството и почти всички писатели, които продължават с писането на следващите серии за детектива, го използват. Смята се, че до приключването на поредицата приблизително тридесет различни автори са писали под този псевдоним, което затруднява определянето на авторството на книгите.

Странното в случая с Кориел е, че въпреки големия успех на първите истории за Ник Картер той крие и от собственото си семейство, че е автор на първата трилогия. Дълго след появата на известния детектив, при разчистване на тавана, синовете му намират изрезки от вестници, от които разбират, че той е един от създателите на така нашумелия литературен герой. Дори тогава Кориел кара децата си да му обещаят, че ще запазят тайната му. Едва през 1915 г. той признава, че един от най-големите успехи в кариерата му на писател е създаването на образа на Ник Картер (*John R. Coryell*).

Както беше отбелязано по-горе, първата история, написана от Кориел, е *The Old Detective's Pupil; or, the Mysterious Crime of Madison Square* („Ученикът на стария детектив, или мистериозното престъпление на Медисън Скуеър“), публикувана в продължение на тринадесет седмици – от 18 септември до 11 декември 1886 г. – в списанието *New York Weekly*. В нея се появява младият Ник Картер, на когото се налага, докато търси изчезнала банкерска дъщеря, да разследва убийството на баща си, „Стария“ Сим Картер. Продължението на историята – *A Wall Street Haul; or, A Bold Stroke for Fortune* („Печалба на Уолстрийт, или решителният удар на съдбата“), се появява няколко месеца по-късно (публикувано е между 12 март и 18 юни

1887 г.) по настояване на издателите, поради неимоверния успех, който има първата част. В нея детективът разследва кражбата на немислимите за онези времена три милиона долара от Националната банка. На 29 септември 1888 г. се появява първата глава от последното, трето, продължение, написано от Кориел – *Fighting Against Millions; or, The Detective in the Jewel Caves of Kurt* („Борба срещу милиони, или Детективът в пещерата на съкровищата на Курт“), и приключва на 19 януари 1889 г. Историята разказва за похищението на сина на Ник Картер от човек, който и преди се е опитвал да дискредитира детектива (Кориел). Смята се, че Кориел е автор на още три истории за детектива – *The Crime of a Countess; or, The American Detective and the Russian Nihilist* („Престъплението на графинята, или Американският детектив и руският нихилист“) – 1889 г., *A Titled Counterfeiter; or, Nick the Wonder Worker* („Измамникът с титла, или Ник Картер, създателят на чудеса) – 1889 г., *A Woman's Head* („Глава на жена“) – 1889 г. (Кориел).

Друг писател, чието авторство на историите за Ник Картер е доказано, е Фредерик ван Ренселър Дей (*Frederic Van Rensselaer Dey*), който е изключително продуктивен автор и за седемнадесет години успява да напише 437 от тях. Първата негова творба за детектива се появява през 1891 г., като следва линията на оригиналната трилогия, създадена от Джон Ръсел Кориел, и използва повечето от познатите до онзи момент герои. С течение на годините той добавя голям брой нови образи, с които допълва историите. Например негово дело са образите на помощниците на детектива: Патси Мърфи Гарван (*Patsy Murphy Garvan*), мисис Питърс (*Mrs Peters*) – неговата икономка, Джоузеф (*Joseph*) – икономът му, съпругата на Патси (*Patsy*) – Аделина де Мендоса (*Adelina de Mendoza*), както и много други. Дей е създателят на най-известния смъртен враг на Ник Картер – лукавия доктор Кварц (*Dr. Quartz*). Също така той решава да се откаже от някои от героите, които са заемали съществена част в трилогията на Кориел, какъвто е случаят със съпругата на детектива – Етел (*Ethel*) (*Twentieth Century Crime*). Предвид броя на написаните от него новели тук не е възможно да се изброят и коментират отделните заглавия.

Въпросът, който представлява интерес, е кои от стотиците истории за „американския Шерлок Холмс“ са преведени и издадени на български език в първите две десетилетия на ХХ в. Предвид факта, че мнозинството писатели са ползвали утвърдения от издателството псевдоним, е изключително трудно от преведените на български език книги за Ник Картер да се установи дали са излезли изпод перата на Кориел и Дей, или на някого от останалите автори. Затруднението се обуславя от спецификата на превеждането и поради факта, че преводачите невинаги се придържат към оригиналните заглавия, дори в случаите, когато не е необходимо те да бъдат драстично променяни. Много често тази промяна се прави, за да се привлече по-лесно и бързо вниманието на читателя към съответната книга. Процесът на идентификация се усложнява допълнително от това, че

преводът не е направен от оригиналния език, а се минава през още един, например немски, френски или руски, каквато много често е била практиката при издаването на чуждоезична литература в края на XIX и началото на XX в. (Zagorov, 2017).

Въпреки това, с помощта на дедукцията, би могло да се направят логически заключения, като се вземат предвид някои от оригиналните заглавия, както и тези на част от издадените – в случая – на български или френски език.

Ако разгледаме поотделно значението на думите в оригиналното заглавие на книгата *A Woman at Bay or A Fiend in Skirts*, която някои изследователи приписват на Джон Ресъл Кориел, бихме получили следните резултати: английската дума *fiend* на български език означава „зъл човек, престъпник, злодей“; *skirt* означава „пола“, а изразът *at bay* означава „притиснат в ъгъла“. Предвид този разбор логично може да се предположи, че издадената през 1912 г. от В. Недев книга „*Мошеник в рокля : Из мемоарите на Ник Картер, прочут америк. дедектив*“ е българският вариант на *A Woman at Bay or A Fiend in Skirts*. От друга страна, заглавието на френското издание *Un maître-chanteur femelle*, където френската дума *maître-chanteur* означава на български „шантажор, изнудвач“, а *femelle* е „женска“ или „жена“, също допринася за достигането до това заключение.

По същата логика би могло да се разгледат и няколко заглавия, за чийто автор е приет Фредерик ван Ренселър Дей. Например книгата *A Chase For Millions* би могло да е издадената през 1921 г. в България „Жаждата за милиони“, въпреки че *chase* означава „гоня, преследвам“, но при един малко по-свободен превод би могло на български да се използва и думата „жажда“. Много е вероятно издадената през 1922 г. история „Тринадесетях“ да е превод на оригиналната *The Terrible Thirteen*, независимо че в българското заглавие е пропусната думата *terrible* („ужасен, страшен, ужасяващ“) и е останало само *thirteen* („тринадесет“). *The Sign of the Dagger* е още едно заглавие, което би могло да се предположи, че е излязло на българския пазар с леко променено заглавие – „Острието на ханджара“ – *dagger* на български означава „кама, кинжал, нож“, а думата „ханджар“ е синоним на „кама, кинжал“; единственото притеснение идва от думата *sign*, чието значение е „знак, признак, белег“, но тук отново можем да се позовем на свободата на превода и доколко заглавието съответства на съдържанието на книгата.

Всички тези хипотези за съответствията на оригиналните заглавия на техните български еквиваленти са все още относителни и подлежат на по-задълбочени проучвания, които предполагат запознаване със съдържанието на книгите както в оригинал, така и на български език. Така по емпиричен начин не само ще може да бъде доказано, че става въпрос за едни и същи истории, а и ще се потвърди идеята за авторството на Джон Ръсел Кориел и Фредерик ван Ренселър Дей. Също така методът ще даде един по-задълбочен книговедски и литературен анализ на текста на самите

произведения, което ще способства за определянето на използваните преводачески прийоми в началото на миналото столетие, както и за проучването на развитието на лексикалния материал в българския език.

Използването на този подход, въпреки множеството си условности, ще способства за по-точната идентификация на наличните заглавия, както и за попълването на позициите с липсваща информация, като името на автора и/или преводача.

БЕЛЕЖКИ

¹ Превод мой.

ЛИТЕРАТУРА

Detective fiction. Wikipedia. The Free Encyclopedia.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Detective_fiction&oldid=947111044 [seen online 2020 Apr 19].

Бенбасат, А. (2011) Банкноти и мечти между кориците. Масовата книга и масовото книгоиздаване. София: Сиела Норма АД,

Scolnik, Julie. (2010). The Detective Novel in Ladino: Clues to A Little Known Genre. *European Judaism*, vol. 43, number 2, 126–133.

Street&Smith. Wikipedia. The Free Encyclopedia.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Street_%26_Smith&oldid=935102359. [seen online 2020 Apr 19].

The Nick Carter Page. By Jess Nevins.

<http://www.oocities.org/jessnevins/carter.html> [seen online 2020 Apr 19].

COBISS. Nik Karter.

<https://bit.ly/3cxiK30> [seen online 2020 Apr 19]. [Dalzhinata na adresa revizirana.]

WorldCat. Search results for Nick Carter. French.

<https://bit.ly/2AxPUCC> [seen online 2020 Apr 19]. [Dalzhinata na adresa revizirana.]

John R. Coryell. Wikipedia. The Free Encyclopedia.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=John_R._Coryell&oldid=948817759 [seen online 2020 Apr 19].

Dzhon Rassel Koriell. LibreBook. https://librebook.me/list/person/john_russell_coryell [seen online 2020 Apr 20].

Twentieth Century Crime & Mystery Writers. A Chase in the Dark 1907. Google. Books. <https://bit.ly/3h8bzSm> [seen 2020 Apr 20]. [Dalzhinata na adresa revizirana.]

Zagorov, V. (2017). Lost in Translation or Lost in Publishing: Introduction of World Literature in Early Modern Bulgarian Publishing via Russian Language Editions. *Pub Res Q* 33, 160–172. <https://doi.org/10.1007/s12109-017-9508-5>.

REFERENCE

Detective fiction. Wikipedia. The Free Encyclopedia.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Detective_fiction&oldid=947111044 [seen online 2020 Apr 19].

Benbasat, A. (2014). Banknoti i mehti mezhdu koritzite. Masova kniga I masovo knigoizdavane. Sofia: Siela Norma AD.

Scolnik, Julie. (2010). The Detective Novel in Ladino: Clues to A Little Known Genre. *European Judaism*, vol. 43, number 2, 126–133.

Street&Smith. Wikipedia. The Free Encyclopedia.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Street_%26_Smith&oldid=935102359. [seen online 2020 Apr 19].

The Nick Carter Page. By Jess Nevins.

<http://www.oocities.org/jessnevins/carter.html> [seen online 2020 Apr 19].

COBISS. Nik Carter.

<https://bit.ly/3cxiK30> [seen online 2020 Apr 19]. [Dalzhinata na adresa revizirana.]

WorldCat. Search results for Nick Carter. French.

<https://bit.ly/2AxPUCC> [seen online 2020 Apr 19]. [Dalzhinata na adresa revizirana.]

John R. Coryell. Wikipedia. The Free Encyclopedia.

https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=John_R._Coryell&oldid=948817759 [seen online 2020 Apr 19].

Dzhon Rassel Koriell. LibreBook. https://librebook.me/list/person/john_russell_coryell [seen online 2020 Apr 20].

Twentieth Century Crime & Mystery Writers. A Chase in the Dark 1907. Google. Books. <https://bit.ly/3h8bzSm> [seen 2020 Apr 20]. [Dalzhinata na adresa revizirana.]

Zagorov, V. (2017). Lost in Translation or Lost in Publishing: Introduction of World Literature in Early Modern Bulgarian Publishing via Russian Language Editions. *Pub Res Q* 33, 160–172. <https://doi.org/10.1007/s12109-017-9508-5>.

THE “UNKNOWN” DETECTIVE NICKEN CARTER, OR THE EDITIONS OF THE AMERICAN SHERLOCK HOLMES IN BULGARIA

Abstract: *The article is an attempt to determine the authorship of part of the works about the well-known detective in the American crime fiction Nick Carter published in Bulgaria in the early 20th century, by employing a deductive approach. The analysis was performed on the basis of comparing the issued books in English, French and Bulgarian.*

Keywords: *crime novel; detective; Nick Carter; the history of books; dime novel*

Ms. Vanya Yakova, PhD student
Library Studies Department
University of Library Studies and Information Technologies
119, Tsarigradsko shose Blvd.
1784 Sofia, Bulgaria
E-mail: v.yakova@unibit.bg